Publicistica lui Mihai Eminescu şi Mişcarea Legionară

Greaua moştenire eminesciană

Publicistica lui Mihai Eminescu a constituit dintotdeauna, aşa cum bine se ştie, un pretext pentru justificarea unor diverse atitudini ideologice, sociale, culturale sau politice. Revendicat, rând pe rând, de dreapta şi de stânga românească, stindard al unor orientări artistice antitetice, mitizat şi demitizat, hulit sau adulat, patriot sau antisemit, Eminescu a fost prea adesea judecat printr-o grilă extraliterară/extraculturală. E. Lovinescu avea dreptate să observe în epoca sa acest derapaj: „Înăbuşită un moment, influenţa eminesciană şi-a răscumpărat uşor timpul pierdut: pusă în circulaţie prin mişcarea sămănătoristă, continuată apoi prin oameni şi acţiuni felurite, ea supravieţuieşte şi astăzi în unele manifestări xenofobe sau fasciste ce se reclamă de la «actualitatea lui Eminescu».”

În istoria sinuoasă/tendenţioasă a receptării gazetăriei eminesciene, unul dintre cele mai interesante cazuri îl reprezintă cel al Mişcării Legionare, organizaţie care şi-a găsit în gândirea redactorului de la „Timpul” justificarea ideologică pentru numeroase dintre ideile ei. Prin dimensiunea sa antisemită, xenofobă, paseistă şi ultranaţionalistă, jurnalismul eminescian a constituit izvorul de inspiraţie al mişcărilor extremiste de dreapta, care s-au legitimat adesea prin trimitere la ideile politice ale poetului. Obiectivul nostru este tocmai de a pune în discuţie justeţea sau injuste̦a unei asemenea descendenţe asumate de legionari în perioada interbelică. Pentru aceasta, vom compara modul cum sunt utilizate câteva concepte-cheie precum „antisemitism”, „neam” şi „rasă” în publicistica eminesciană şi în articolele şi discursurile a trei dintre cei mai importanţi ideologi ai Legiunii: Corneliu Zelea-Codreanu, Constantin Papanace şi Ion Moţa.

Chestiunea evreiască. O problemă, două abordări. Plus o deturnare

Din perspectiva pozitivismului tainian, conservatorismul şi ultranaţionalismul lui Eminescu se înscriu (alături de activitatea „Junimii”) în efortul de recuperare a specificului românesc, a valorilor naţionale contaminate de elementele alogene aduse de Revoluţia de la 1848. Constituirea statului român modern pe baza liberalismului paşoptist şi postpaşoptist, a individualismului, a ruperii cu trecutul, venea în contradicţie cu concepţia deterministă a lui Eminescu, pe baza căreia, fondul trebuie să creeze forma şi nu invers: „Noi susţinem că poporul românesc nu se va putea desvolta ca popor românesc, decât păstrând drept baze pentru desvoltarea sa, tradiţiile sale istorice astfel cum ele s-au stabilit în curgerea vremilor; cel ce e de altă părere, s-o spună ţării. Noi susţinem că e mai bine să înaintăm încet, dar păstrând firea noastră românească, decât să mergem repede înainte, desbrăcându-ne de dânsa prin străine legi şi străine obiceiuri.” (Reacţionarismul partidului conservator – „Timpul”, noiembrie1879). Un asemenea răspuns polemic pe care poetul îl dădea acuzaţiilor de reacţionarism care i s-au adus în repetate rânduri trebuie să constituie baza teoretică a oricărei discuţii care se vrea obiectivă despre „antisemitismul” eminescian.

Cu toate că în privinţa inegalităţii raselor îl citează pe Tocqueville, potrivit căruia „există un gust depravat pentru egalitate, care împinge pe cei slabi de a voi s-atingă nivelul celor tari”, (G. Călinescu, Opera lui Mihai Eminescu, vol. II, Bucureşti, Ed. „Minerva”, 1976, p.25) sau teoretizează asupra raselor, pe care le împarte în tinere, bătrâne şi hibride, xenofobia şi antisemitismul lui Eminescu au un fundament economic şi social, care va exercita o influenţă vizibilă mai târziu şi asupra Mişcării Legionare: „Tinereţea unei rase – scrie poetul – nu atârnă de secolii pe care i-a trăit pe pământ (…) La popoarele tinere se va constata un fel de identitate organică: craniile sunt cu totul asemănătoare în privinţa formaţiunii şi mărimii, statura este cam aceeaşi. Din această asemănare de formaţiune rezultă o mare asemănare de aptitudini şi înclinări care se manifestă în caracterul unitar al naţionalităţii .(…) O încrucişare cu altă rasă, asemenea tânără, dă un rezultat nou, în care aptitudinile amândurora se împreună într-o formă nouă, vitală. Amestecul, însă, dintre o rasă îmbătrânită şi una tânără dă aceleaşi rezultate pe care le dă căsătoria între moşnegi şi femei tinere: copii închirciţi, mărginiţi, predispuşi spre morbiditate. Iar ceea ce este fizic adevărat e şi intelectual şi moraliceşte adevărat.” (Nu ne îndoim că distingerea, „Timpul”, 1 august 1881).

Aşa cum spuneam, atitudinea antisemită a lui Eminescu porneşte de la considerente economice. În opinia sa, rădăcinile proastei alcătuiri sociale de la noi stau în prevederile Tratatului de la Adrianopol (1829), prin care Ţările Române dobândesc libertate comercială, iar negustorii evrei şi armeni umplu acest gol, ajungând să controleze în câteva decenii comerţul şi finanţele ţării. Pentru gazetar, doar un procent dintre evrei ar fi de ajuns pentru economia ţării, restul nejustificându-şi existenţa în România: „Plece 99 procente în America, ca să-şi câştige acolo prin muncă productivă pâinea de toate zilele şi atunci cu cei ce vor rămânea ne vom împăca uşor, dar pân-atuncea să mai fie încă şepte alianţe, ca cea universală, care să conspire cu uşile închise în contra naţiei româneşti, noi vom şti să li arătăm totdeauna lungul nasului, căci nu ne spăriem nici de înjurăturile presei jidoveşti, nici de declaraţiile oratorilor idealişti pe câtă vreme e vorba de existenţa poporului nostru." (Iarăşi evreii, „Curierul de Iaşi", 5 decembrie 1876).

Aşa-zisul antisemitism al lui Eminescu se explică tocmai prin indignarea patriotului, a celui care se vede exploatat: „Cine nu-şi varsă sângele pentru petecul său de pământ strămoşesc poate să precupeţească înainte chibrituri şi vax, dar va face bine să ne lase în pace." (Iarăşi evreii, „Curierul de Iaşi", 5 decembrie 1876) Pe un ton iritat, gazetarul condamnă intrigile evreieşti arătând adevăratele raporturi dintre comerciantul evreu şi ţăranul român: „Cât pentru români, egala îndreptăţire a 600.000 de lipitori şi precupeţi este pentru ei o cestiune de moarte şi viaţă, şi poporul nostru cred c-ar prefera moartea repede prin sabie decât moartea lentă prin vitriol."

Fidel teoriei claselor pozitive, Eminescu arată că pericolul evreiesc vine din disproporţia între elementele productive şi cele parazitare. Aşadar, atitudinea sa nu ţine de factori raseologici, ci pur economici: „Concedem că între aceşti 600.000 va fi unul la sută care să producă ceva prin sine şi să ţie la ţară şi la popor, dar când în ţară avem 700.000 de lucrători cari produc, ţăranii, nu-nţelegem alături cu aceştia 600.000 de speculanţi ai productelor, încât fiecare evreu să trăiască din precupeţirea muncii unui singur ţăran român. Drepturile d-nealor civile şi publice nu-nsemnează decât dreptul de a esploata poporul nostru în bună voie." (Iarăşi evreii, „Curierul de Iaşi", 5 decembrie 1876). De altfel, ideea apărea încă din prelecţiunea junimistă a lui Eminescu în care afirma că „Ne mirăm cu toţii de mulţimea crâşmelor în ţara noastră, de mulţimea jidanilor, cauza e mulţimea rachiului, mulţimea velniţelor (…) Velniţa producea rachiu, rachiul trebuia consumat şi era mult. S-au făcut crâşme. Pentru aceasta trebuiau crâşmari. S-au adus mulţi evrei (…) rachiul devenise o trebuinţă şi această trebuinţă cerea împlinire. Care a fost rezultatul ei? O populaţie nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică, care-şi vindea munca pe băutură, o populaţie în care mortalitatea creşte în mod înspăimântător. Nu e de mirare ca influenţa austriacă e mare." (Influenţa austriacă asupra românilor din Principate, „Convorbiri literare", 1 august 1876) şi va deveni o constantă a publicisticii eminesciene.

Peste câteva decenii, în 1933, Corneliu Zelea-Codreanu va relua discuţiile despre chestiunea evreiască, într-un limbaj vehement, numindu-i pe evrei de-a dreptul infractori: „Problema jidănească în România ca şi aiurea constă în încălcarea de către jidani a acestei legi naturale a teritoriului. Ei ne-au încălcat teritoriul nostru. Ei sunt infractorii şi nu eu, popor român, sunt chemat să suport consecinţele infracţiunii lor. Logica elementară ne spune: infractorul trebuie să suporte consecinţele infracţiunii săvârşite. Va suferi? N-are decât să sufere. Toţi infractorii suferă. Deci problema jidănească nu naşte din «ură de rasă». Ea naşte dintr-un delict săvârşit de jidani faţă de legile şi ordinea naturală în care trăiesc toate popoarele lumii." (http://www.miscarea.net/p3.html, C.Z.Codreanu, „Pentru legionari"). Pretinzând că nu este călăuzit de raţiuni raseologice, el pune problema în termeni juridici, căutând să dea afirmaţiilor sale o notă de legalitate. Deşi nu va recunoaşte explicit, abordarea este diferită, în ciuda încercării de a masca deturnarea de sens la care el recurge.

Trecerea puterii economice, a ziarelor, a teatrelor, în mâinile evreilor şi grecilor are consecinţe apocaliptice pentru conducătorul Legiunii, putând duce la dispariţia românilor ca naţiune: „Trecerea bogăţiilor din mâinile românilor în mâinile jidanilor nu însemnează numai aservirea economică a românilor şi nu numai aservirea politică, – pentru că cine nu are libertate economică, nu are libertate politică – ci însemnează mult mai mult: o primejdie naţională care macină însăşi puterea noastră ca număr. În măsura în care ne dispar mijloacele de subzistenţă, în aceeaşi măsură, noi, românii, ne vom stinge de pe pământul nostru, lăsând locurile noastre în mâinile populaţiei jidăneşti, al cărei număr creşte pe zi ce merge. Deci cine stăpâneşte oraşele, stăpâneşte posibilităţile de a se adăpa la cultură (…) Dar nu numai atât, în oraşe şi în şcoli, o naţie îşi împlineşte misiunea ei culturală în lume. Cum este posibil ca românii să-şi poată împlini misiunea lor culturală prin glasuri, prin condeie, prin inimi, prin minţi jidăneşti? În sfârşit, oraşele sunt centrele politice ale unei naţii. Din oraşe se conduc naţiile. Cine stăpâneşte oraşele, are direct sau indirect conducerea politică a ţării. Cine stăpâneşte

oraşele, stăpâneşte şcolile şi cine stăpâneşte şcolile, mâine stăpâneşte ţara." (http://www.miscarea.net/p3.html – C.Z.Codreanu, Pentru legionari). Aşadar, avem de a face cu o atitudine antisemită motivată identitar, idee prezentă sub forme uşor modificate şi la Eminescu.

Evreii şi-au atras antipatia populaţiei româneşti din mai multe cauze. Una dintre ele o reprezintă mişcările oculte ale Asociaţiei Israelite Universale din 1866 pe lângă guvernele occidentale, pentru asigurarea, prin Constituţie, a cetăţeniei române pentru evrei, Franţa impunând garantarea independenţei României de acordarea de drepturi depline evreilor. Eminescu se arată consternat că, în ciuda situaţiei economice bune pe care o aveau faţă de români, evreii, din cauza lipsei de drepturi politice, se victimizează permanent, cu toate că, nu pot avea aceleaşi pretenţii la moştenirea pământului, deoarece le lipseşte legătura de sânge, năzuinţele şi aptitudinile comune ce leagă fiii aceluiaşi neam. Motiv pentru care Eminescu îi invită peste graniţă, în Austria sau în alte ţări, unde pot găsi ceea ce pretind: „Dacă gustul li-e numaidecât după drepturi egale, conform «contractului social», iată, Austria-i aproape. Oriunde e teren pentru neagra speculaţiune, evreul e acasă, iar vaietele şi plângerile contra persecuţiunii sunt mofturi care să acopere modul neomenos în care sug ţările pe care au căzut ca lăcusta. Că sunt şi evrei care merită egală îndreptăţire – cine o contestă? Dar noi nu putem pentru numărul mărginit de evrei folositori ţării, să dăm depline drepturi sutelor de mii de venetici neproductivi". (Iarăşi evreii, 5 decembrie 1876, „Curierul de Iaşi").

Soluţii cu tentă antisemită întâlnim şi la ideologii mişcării de dreapta. Pentru micşorarea numărului evreilor din şcoli şi universităţi, încă din 1920, de pe vremea apartenenţei la Liga Apărării Naţional-Creştine a lui A.C. Cuza, viitorul nucleu al Mişcării Legionare a propus o moţiune rectoratului Universităţii din Iaşi, al cărei punct principal era introducerea conceptului numerus clausus pentru studenţii evrei, admiterea lor în cadrul învăţământului superior urmând să se facă pe baza procentajului etnic: „Dar cine sunt elevii şi studenţii de astăzi? Elevii şi studenţii de azi sunt profesorii de mâine, medicii de mâine, inginerii de mâine, magistraţii de mâine, avocaţii de mâine, prefecţii de mâine, deputaţii de mâine, miniştrii de mâine, cu un cuvânt, conducătorii de mâine ai neamului în toate domeniile de activitate. Dacă elevii de astăzi sunt 50%, 60%, 70% jidani, mâine în mod logic vom avea 50%, 60%, 70% conducători jidani ai acestui neam românesc. Se mai poate pune problema dacă un neam are dreptul să-şi limiteze numărul străinilor la universităţile sale?" (http://www.miscarea.net/ p3.html – C. Z. Codreanu, Pentru legionari). Însă tot el recunoştea mai târziu că „această formulă nu va rezolva aproape nimic, căci ea se ocupă de respectarea proporţiilor, dar nu atacă proporţia în sine", astfel eliminându-se efectul, nu cauza.

Controversatul articol 7

Pentru modificarea art. 7 din Constituţie, care acorda cetăţenie română şi drepturi politice depline evreilor, legionarii găsesc o motivaţie ideologică în ideile şi acţiunile unor personalităţi din ultimele două secole. Astfel, Avram Iancu, simbol al jertfei personale, Eminescu prin xenofobie, tradiţionalism, paseism, prin credinţa într-un salvator al neamului, Vasile Conta, junimistul care punea la temelia statului simpatia de rasă, A.C. Cuza, A.C. Popovici, Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Nae Ionescu etc. sunt izvoarele ideologiei lui Corneliu Zelea Codreanu şi Vasile Marin. Principiul naţionalităţilor, al purităţii rasei, a fost susţinut de junimistul Vasile Conta într-un cunoscut discurs contra revizuirii art. 7 din Constituţie, ţinut la Camera Deputaţilor în 4 septembrie 1879, el propunând acordarea cetăţeniei doar acelor străini care sunt dispuşi să se contopească cu românii, formând astfel o naţiune, o rasă, cu aceleaşi tendinţe, aceleaşi idei, aceleaşi sentimente, remarcând că „dintre toţi străinii care vin la noi, turcii şi mai cu seamă jidanii sunt aceia care nu se amestecă niciodată cu noi prin căsătorie", demonstrând apocaliptic dispariţia poporului român: „dacă nu vom lupta contra elementului jidovesc, vom pieri ca naţiune". (http://www.miscarea.net/ p3.html – C.Z.Codreanu, Pentru legionari).

Ideile lui Vasile Conta dăinuiesc până în perioada interbelică, influenţa negativă a străinilor în societatea românească, decadenţa păturilor superpuse de origine levantină, fiind remarcată de tânărul Ionel Moţa, în Cranii de lemn: „…ni se pierde sufletul, ni se secătuieşte trupul naţiei. Pieirea ca naţiune nu e un lucru al viitorului îndepărtat – ea se înfăptuieşte sub ochii noştri, zi cu zi, într-o neobservată agonie.(…) Pierim acum sub ochii noştri încet dar sigur! Din rămăşiţele noastre se va forma pe nesimţite, un alt popor, inferior şi degradat, născut rob şi care ne va uzurpa poate numele şi graiul, tot aşa cum au făcut-o samsarii greci de astăzi, cari pretind a fi urmaşii lui Pitagora si Pericle. Cuvintele lui Conta se vor fi adeverit însă: vom fi pierit ca naţiune." (http://www.miscarea.net/ mota-ion-cranii-de-lemn-iun1.htm).

Ca fiu de preot ardelean, Moţa justifica religios absolut orice iniţiativă legionară, moţiunea iniţiată de studenţii legionari nefăcând nici ea excepţie: „Numerus clausus" al nostru e moral şi totodată serveşte progresul societăţii româneşti. Într-adevăr când banii nu se vor cheltui pentru zidirea laboratoarelor suplimentare şi întreţinerea lor pe seama numărului exagerat de Jidani, atunci vom avea bani pentru cămine şi alte ajutoare atât de necesare studentului de astăzi. Când vor avea burse şi valută în străinătate 80 de români, 10 jidani şi 10 alte naţionalităţi, atunci vom avea o intelectualitate românească viguroasă, puternică şi sănătoasă, aşa cum nu este cea de astăzi. Cauza noastră e aşadar dreaptă şi sfântă. Sfinte ne vor fi şi sacrificiile. Aşa a făcut Cristos!" (http://www.miscarea.net/ mota-ion-cranii-de-lemn-iun1.htm).

Încă din 1869, Mihail Kogălniceanu, în calitate de Ministru de Interne, este cel care demonstrează originea economică şi nu religioasă a antisemitismului românesc, aspect pe care-l vor întări mai târziu A.D. Xenopol, Eminescu sau Mişcarea Legionară: „În România, chestiunea jidovilor nu este o chestiune religioasă; ea este o chestiune naţională şi totodată o chestiune economică. În România jidovii nu constituiesc numai o comunitate religioasă deosebită; ei constituiesc în toată puterea cuvântului o naţionalitate, străină de români prin origine, prin limbă, prin port, prin moravuri şi chiar prin sentimente. Nu este, prin urmare, la mijloc persecuţiune religioasă; căci, de ar fi aşa, israeliţii ar întâmpina interdicţiunea sau restricţiunea în exerciţiul cultului lor, ceea ce nu este. Sinagogile lor nu s-ar ridica libere alături cu bisericile creştine". (http://www.miscarea.net/ p3.html – C. Z. Codreanu, Pentru legionari)

Măsurile de redresare a situaţiei economice adoptate de către predecesorii Gărzii de Fier, Partidul Naţionalist Democratic condus de istoricul Nicolae Iorga şi de „ultimul dintre junimişti", A. C. Cuza, se bazau nu doar pe alungarea evreilor, ci mai ales pe stimularea economică a românilor, Codreanu recunoscând, în Pentru legionari, că: „Cea mai serioasă organizaţie antisemită a fost însă Partidul nationalist-democrat, înfiinţat la 23 aprilie 1910, sub conducerea profesorilor: N. Iorga şi A. C. Cuza. Acest partid avea un întreg program de guvernământ. În art. 45 se dădea soluţia problemei jidăneşti: «Soluţia problemei jidăneşti prin eliminarea jidanilor, dezvoltând puterile productive ale românilor şi proteguind întreprinderile lor». A. C. Cuza, N. Iorga". (http://www.miscarea.net/ p3.html – C. Z. Codreanu, Pentru legionari).

Antisemitismul românesc a avut întotdeauna o bază economică, fiind cauzat atât de lipsa de interes a clasei politice pentru starea materială a românilor cât şi de strategiile evreilor care practicau exclusivismul comercial, după cum remarca istoricul A.D. Xenopol în studiul „La question israelite en Roumanie", apărut în „La renaissance latine", Rue Boissy-d'Anglais 25, Paris, 1902, pag. 17, citat de Zelea Codreanu :" „Dacă un român s-ar hotărî să deschidă o prăvălie, nici un jidan nu-i va trece pragul, fiind astfel ocolit de o clientelă numeroasă, în timp ce românii nu se opresc deloc de la a cumpăra de la jidani(…) Niciodată un jidan nu va primi în întreprinderea sa un român dacă acesta din urmă ar putea să înveţe de la el câte ceva; căci românii nu sunt primiţi în casele jidoveşti decât ca slugi sau hamali. Acest sistem de exclusivism persistă cu toată puterea(…) Jidanii practică deci faţă de români exclusivismul economic cel mai riguros şi nu pot renunţa la el căci le este prescris în însăşi religia lor". (http://www.miscarea.net/ p3.html – C. Z. Codreanu, Pentru legionari).

Constatăm, aşadar, că în privinţa chestiunii evreieşti, gândirea eminesciană şi ideologia legionară se întâlnesc pe terenul luptei pentru păstrarea identităţii naţionale. Ceea ce diferă sunt doar contextul şi mijloacele: ideatice la Eminescu, transpuse uneori în faptă la Mişcarea Legionară.

Moştenire sau furt ideologic?

În ce măsură a preluat Mişcarea Legionară idei eminesciene şi le-a aplicat ca atare (monarhia, democraţia, cultul muncii) sau le-a dus la extrem, mistificându-le sensul iniţial (ortodoxismul, naţionalismul), este dificil de spus. Mai toate curentele naţionaliste româneşti îşi au rădăcinile în gândirea eminesciană: antisemitismul lui A.C. Cuza, sămănătorismul iniţiat de Iorga, trăirismul lui Nae Ionescu sau gândirismul lui Nichifor Crainic, legionarismul nefiind decât o prelungire în faptă a acestor curente. Dacă se poate vorbi de un furt ideologic, acesta ar consta în exagerările legionarilor şi nu în mistificarea adevărului. A-l considera pe Eminescu drept precursor al ideologiei legionare nu este greşit, dar nici corect. Ceea ce se poate spune cu certitudine este că moştenirea eminesciană a constituit un fundament teoretic al ideologiei legionare. Trebuie însă să spunem că nu avem un caz furt ideologic, ci o deturnare de semnificaţii a naţionalismului eminescian. În acest sens nu pot fi negate încercările ideologilor mişcării de a şi-l asuma chiar şi atunci când ideile lor se despărţeau. Formulări precum „geniul lui Eminescu în gândire, şi geniul Căpitanului în acţiune, doi poli de sinteză prin care trece axa destinului românesc" (C. Papanace, p. 70) dovedesc interesul legionarilor de a şi-l aronda pe Eminescu. În

ciuda unor evidente exagerări, sunt în relaţia legionari-Eminescu lucruri care nu ar trebui puse la index, ci privite ca o justificare căutată pentru a da Mişcării mai multă substanţă ideologică.

S-a vorbit mult despre influenţa lui Nae Ionescu asupra Mişcării Legionare. Importanţa contribuţiei ideatice o considerăm redusă, întrucât trăirismul său îşi avea originea în filosofia germană; cert este că influenţa lui a fost covârşitoare asupra tinerilor de la Axa (Polihroniade, Eliade, Noica, Ţuţea, Marin), tot el fiind cel care i-a făcut cunoştinţă lui Codreanu cu tânărul doctor în drept, Vasile Marin, care prin triada naţiune-stat-cultură va da mişcării o nuanţă intelectuală, aducând influenţe din vitalismul nietzscheean şi din viziunea spengleriană asupra culturii, încercând să adauge exaltărilor mistice ale lui Codreanu şi Moţa, o perspectivă modernă.

Tot Nae Ionescu, datorită formaţiei filosofice care punea în prim-plan spiritul aventurii, este cel care a determinat, alunecarea mişcării în violenţă, făcându-l pe impresionabilul Codreanu să-i pună în practică filosofia. Cuvintele lui Nietzsche care apar ca o linie a vieţii în cartea lui Vasile Marin Crez de Generatie, „soyez durs, mes freres!", au fost reinterpretate şi considerate un cult al forţei şi al violenţei care, mai ales în epoca Horia Sima, va cunoaşte apogeul.

Nataşa MAXIM

28 June, 2011